

OGAHIY DEVONLARI

Abdurahmonova Mavluda Ibragimovna

Termiz davlat universiteti akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotasiya: Xorazm jahon ilm-fani bo'yicha ko'plab olimlar, tarixchilar, shoirlar, rassomlar va musiqashunoslar yetishib chiqqan ajoyib maskandir. Jahonga mashhur allomalar bergan Xorazm 17-asr va 20-asr boshlarida tarixchi olim Abulg'oziy, Shermuxammad Munis, Muhammad Rizo Ogahiy, Muhammad Yusuf Bayoniy kabi qator shoir va yozuvchilarning vatani hisoblanadi. Muxammad Rizo Ernazarbiyning o'g'li Ogaxiy, shuningdek, tarixda rassom, shoir va tarixchi sifatida nom qoldirgan, she'riyat va nasrni yaratgan mutafakkirdir. Ogahiy asarlari katta hajmga egaligi va rang-barang asarlari borligi tufayli Alisher Navoiy asarlari bilan taqqoslanadi. Ushbu maqolada Ogaxiyning hayoti, uning yaratuvchanligi va de'vonlari haqida batafsil fikr yuritamiz.

Kalit so'zlar: hayoti, lirikasi, Alisher Navoiy, tarixchilar, de'vonlar, yozish uslubi

Kirish: Ogahiy 1809 yil 17 dekabrda Xiva shahri yaqinidagi Kiyat qishlog'ida tug'ilgan. Uch yoshida otasi vafot etganida, u amakisi Shermuxammad Munis qaramog'ida tarbiyalangan. Ogahiy yoshligidan amakisi Shermuxammad Munis Xorazmiy ta'sirida she'riyat va tarixshunoslikka muhabbat uyg'otdi. U tirikchilik uchun dehqon bo'lib ishlagan, keyin esa bir muddat harbiy xizmatda bo'lgan. 1812 yilda Erniyozbek mirob vafotidan keyin Xiva xoni Olloqulixon (1825-1843) Shermuxammad ibn Avazbey mirobning o'g'li Munisni mamlakatning bosh mirobi etib tayinladi. Munis Ogahiyning amakisi edi va 1829 yilgacha Ogahiyga g'amxo'rlik qildi. Ogahiy bolaligi va yoshligini

Kiyat qishlog'ida o'tkazgan, ulg'aygach, Xivadagi madrasalardan birida tahsil olgan. U Arab, fors, turkiy xalqlar adabiyotini, shuningdek, mumtoz musiqa va tarixni qunt bilan o'rgandi. U mohir xattot edi va Rayhani va Kufik harflarini yaxshi bilardi. Xivaxon Olloqulixonning Xurosonga safari chog'ida vabo tarqaldi(1829) va amakisi Munis vafot etganidan keyin Ogahiy Munis mirob etib tayinlandi. Ogahiy jahon adabiyoti va madaniyatining Nodir durdonalari bo'lgan 20 dan ortiq asarni o'zbek tiliga tarjima qilib, tarjima maktabini yaratdi.

Ogahiy hayoti davomida Xiva xoni Muhammad Rahimxon I (1806-1825), Olloqulixon (1825-1843), Raximqulixon (1843-1845), Muhammad Aminxon (1845-1855), Abdullaxon (1855-1855), qutlug' Murodxon (1855-1855), Sayid Muhammadxon (1855-1864), Muxammad Rahimxon II (1864-1874) larning davrida yashagan. Ogahiyning o'zbek tilida yozilgan "Taviz ul-ashikin" ("Oshiqlar tumorlari") she'ri bor, unda shoir o'zi yashagan muhit mutasaddilari haqida qattiq shikoyat qilib yozgan she'rlarini topamiz. Ogahiyning she'rlariga hukmdorlarning buruq va qoidalari ham kiritilgan. G'azallar, mustazod, muxammas va musaddas ushbu de'vonlarga kiritilgan. Devonda 18000 she'rlarning misralari va 83 muhim she'r to'plangan va uning kirish qismida berilgan ma'lumotlarga ko'ra Ogahiy quyidagi tarixiy kitoblarning muallifi bo'lgan: "Riyoz ud-Davla" ("Davlat ishlari", 1825 - 1842), "Zubdat ut-tavarix" ("qaymoq Tarixlar", 1846-1855), "Jome ul-Voqeoti sultoni" ("sultonlar voqealari to'plami", 1856 - 1865), "Gulshani davlati" ("Davlat gulshani", 1865-1872), "shohidi Iqbol" (1872).

Mohir tarjimon sifatida Munis o'zi tugata olmagan "Mirxand Ravzat us-Safo" ning 2-3 jildlarini, Muxammad Maxdixonning "Nodirnoma" ni (5 jild), Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma". Tarixiy asarlar yaratib, Munisning bu sohadagi an'alarini yanada rivojlantirdi va yuksaltirdi. Munis va Ogahiy hamkorlikda yozgan "Firdavs-ul-Ikbol" asari va uning Xorazm tarixiga oid beshta asari nafaqat o'zbek xalqi, balki tojik, qozoq, turkman, qoraqalpoq, rus, fors, tarix, madaniyat, san'at tarixini o'rganishda ham muhim ahamiyatga ega, afg'on xalqlarining urf-odatlarini, psixologiyasi, bu xalqlarning kelib chiqishi, ularning tirikchilik manbai qabilalar tarixini o'rganish uchun boy manba

bo'lib xizmat qiladi. Shunisi e'tiborga loyiqki, bu asarlar iste'dodli shoirlar, ilg'or yozuvchilar, Munis va Ogahiyar tomonidan yozilgan, shuning uchun ularda xalqlar tarixi, ularning hayoti, kundalik faoliyati, masjidlar, madrasalar qurilishi, turli voqealar tavsifi, xalq qo'zg'olonlari, urushlar tarixi, buyuk insonlar, olimlar, shoirlar-yozuvchilar va shunga o'xshash ma'lumotlar nasr va she'riyatda realistik asosda, to'g'ri va aniq taqdim etilgan.

Xivalik Ogahiy Olloqulixonga bag'ishlangan "Riyoziy ud-Davla" ("Davlat riyoziatlari", 1844) asarini yozgan. Ogahiy bu asarida o'zi haqida shunday yozadi. "Yoshligimda boshimga har tomondan musibatlar yog'ardi, yuragimda doim bezovtalik va xayolimda xon hukmronligi bor edi. Ammo men olimlar va shoirlar suhbatida bo'lish orqali dunyodan har xil qayg'ularni tarqatardim". Ogahiyning "Riyoziy ud-Davla" tarixiy asarida Olloqulixon davrida Xorazm hududlarida sodir bo'lgan voqealar, xonning ichki va tashqi siyosati, xonlik iqtisodiyoti va madaniyati, xonlik hududida yashovchi xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalar, shuningdek, xonlik hududida Olloqulixon davrida zulm tufayli sodir bo'lgan va xalq zulmiga sabab bo'lgan hodisalar mavjud. Zgalanlar, Rossiya imperiyasi qo'shinlari tomonidan Xorazmga bostirib kirish, Buxoro va Xorazm o'rtasidagi hududiy nizolar natijasida kelib chiqqan qonli urushlar, dehqonlar va hunarmandlarga Yuklangan og'ir soliqlar ham o'z aksini topgan.

Ogahiyning "Zubdat ut-tavarix" asari 1846 yilda yozilgan va Rahimqulixon davriga bag'ishlangan. "Jome - ul voqeoti sultoni" asari 1856 yilda yozilgan va Muxammad Aminxon davriga bag'ishlangan. "Gulshani Davlat" asari 1865 yilda yozilgan va Sayid Muxammadxon davriga bag'ishlangan. "Shohidi Iqbol" asari 1865-1873 yillarda Muxammad Raximxon davriga bag'ishlangan bo'lib, voqealar yozilishi bilan to'xtatilgan, ba'zi sahifalarida suv dog'lari, Qo'qon qog'ozida, sarlavhalari siyoh bilan qizil, qizil charm muqovada yozilgan, nusxa ko'chiruvchi" ning ismi va yil ko'rsatilmagan, 227 barg, hajmi 14-25 sm bo'lgan. Asarda nafaqat Xorazm tarixi, balki Buxoro amirligi va Qo'qon xonlarining Rossiya bilan olib borgan urushlari, kelishuvlari va ularning oqibatlari ham mukammal yoritilgan. "Firdavs ul-Ikbol" asari Xorazm tarixidagi xonlik davri voqealarini o'rganishda eng muhim ilmiy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu tarixiy asarda

xonlikning turli shahar va qishloqlari, Xiva shahri va Xiva xonlari bilan bog'liq voqealar haqida ham ma'lumot topamiz. 1845 yilda Ogaxi mirob vazifasi bilan sayohat paytida otdan yiqilib, oyog'ini sindirdi. Uzoq vaqtdan keyin u butunlay yura olmaydi.

Uzoq davom etgan kasallik, yolg'izlik va qashshoqlik shoirning ko'zlarini erta yumishiga sabab bo'ldi. U 65 yoshida 1874 yilda, Ogaxiy xonlikda katta o'zgarishlar ro'y berayotgan bir paytda vafot etdi.

Xulosa.

Ogahiy yoshlarni dunyoviy va diniy ilmlarni egallashga, ta'lim va tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi rolini yaxshi tushunishga undaydi. Ogahiy yoshlarning xohish-istagini eng yuksak axloqiy fazilat deb biladi: "agar sizda nisbiy bilim bo'lsa, siz o'qituvchi oldida bo'lmaysiz". Ogahiyning fikricha, bilimga ega bo'lgan odam mukammal va aqlli odam, bilimsiz odam esa hayvonga o'xshaydi. Uning aytishicha, bilimdon odam bilim olish uchun avvalo pok bo'lishi kerak. Ogahiy yoshlarga maslahat beradi: agar siz ilm o'rganmoqchi bo'lsangiz, bu erta yoki kech emas va u keksayganida ham olim bo'lganini aytadi. Demak, bilim va ma'rifatni puxta egallash inson kamolotining muhim omili ekanligiga e'tibor berar ekan, Ogahiy ilm-fan jamiyat va xalq farovonligini ta'minlovchi ma'naviy tarbiya vositasi ekanligini ta'kidlaydi. Akademik G. G'ulom sobiq tuzum davrida mamlakatimizning boshqa xalqlari singari o'zbek xalqi ham asrlar davomida yaratilgan o'ziga xos boy, betakror madaniyatga ega deya ta'kidlaydi. Bu yerdan bir qator buyuk fan, adabiyot va san'at namoyandalari yetishib chiqqan. Shundan so'ng Ogahiyshunoslik fani tug'ildi. 1958 yilda Subutoy Dolimov (1907 - 1991) Toshkentdan Xivaga keldi va u Ogahiyning qabrini topdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Munirov Quvomiddin. Xorazmda tarixshunoslik. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2002. – B. 4-6.
2. <http://khorazmiy.uz/oz/pages/view/519>

3. Fayzullayev Azamat. Muhammad Rizo Ogahiy buyuk shoir va mutafakkir (ilmiy risola). - T., 2022. - B. 14-15.
4. Muhammad Rizo Ogahiyning o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rniga bag‘ishlangan Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari. - Toshkent, 20-may, 2020-yil.
5. Xasanov Salixjon. Xorazm ma’naviyati dargohlari. - T.: “Adolat”, 2001 - B. 157-159.